

Er grænsen nået?

Autoritetsoplevelse og -forhandlinger i skilte familier

Birthe Loa Knizek

Denne artikel handler om hvordan familieaktørerne i forskellige former for ”skilte” familier oplever fænomenet autoritet og hvordan regler og grænser initieres, formidles og modtages. Informanternes fortællinger om fænomenet grænsesættelse som udtryk for autoritetsforhandlinger i familiesystemet vil stå centralt. Temaet er aktuelt, fordi børn og unge, der lever i familier efter skilsmisse, ofte skal forholde sig til forskellige autoritetsfigurer og -praksis. Dette kan medføre modsætningsforhold og valgsituationer for nutidens børn og unge, der muligvis adskiller sig fra tidligere generationers.

I tidligere forskning (Hetherington 1989, Weiss 1979, Smetana, Yau m.fl. 1991) har man sammenlignet skilte mødre og deres børn med gifte mødre og deres børn. Man fandt groft sagt, at mor-barn relationen i skilte familier var mindre hierarkisk end i ikke-skilte og at børnene blev tilskyndet til at blive voksen tidligere end i gifte familier. Desuden fandt man (Zaslow 1988), at skilte mødre til sønner var langt mere tilbageholdende med udøvelsen af forældreautoritet end gifte mødre til sønner og skilte mødre til døtre. Ifølge anden forskning (Dornbusch m.fl. 1985, Hetherington m.fl. 1985) har denne opdragelsespraksis uheldige virkninger og man har vist til at drenge fra skilte familier har mer udagerende og afvigende adfærd, samt mindre social kompetence end drenge fra gifte familier. Disse fund kræver yderligere undersøgelse, specielt via longitudinel forskning, men også i form af forskning, der differentierer yderligere indenfor gruppen af ”skilte” familier.

Nærværende artikel undersøger oplevelse og forhandling af autoritet i forskellige familieformer ud fra det omfattende interviewmateriale, som

fremkom under gennemføringen af undersøgelsen ”Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges opvekstvilkår”. Der bliver taget udgangspunkt i både barne- og vokseninterview, idet autoritet kun kan studeres som et fundamentalt relationelt og kontekstuel fænomen. Autoritet, som et bestemt kendemærke ved en relation, kan således ikke forstås uafhængigt af det totale netværk af relationer, som de involverede parter indgår i. Derfor er det vigtigt at høre flest mulige parter i sagen.

Autoritet

Ifølge Laupa m.fl. (1999:141) kan enhver situation, hvor et individ udsteder en kommando til en anden ses som et eksempel på autoritetssamhandling. I hvert enkelt tilfælde må autoritetens legitimitet, samt forpligtelsen til at adlyde, bedømmes.

Forskning og teoridannelse omkring moraludvikling og autoritet har en relativ lang historie, hvis skitsering er for omfattende for dette kapitel. I de senere år er der imidlertid vokset en gren frem, der især fokuserer på autoritetsrelationer som kontekstafhængige fænomener: *domæneteorien*.

Indenfor domæneteorien antager man, at børn og unge oplever autoritet forskelligt indenfor forskellige domæner. Man går indenfor denne forskningsmæssige tradition ud fra tre forskellige domæner:

- det *moralske*, som henviser til personers velfærd og rettigheder
- *sociale konventioner*, som henviser til forestillinger om sociale organisationer og sociale systemer, samt konventionerne forbundet med deres effektive funktionen
- *personlige anliggender*, som henviser til forestillinger om personers psykologiske karakteristika (Laupa m.fl. 1999:137).

Indenfor det *moralske område* er der foretaget en del forskning (Smetana 1988, Laupa 1991) omkring børn og unges bedømmelse af forældres og læreres autoritet når det gælder regelsætning i forbindelse med hypotetiske moralske handlinger. Man finder her, at børn fra første til tolvte skoleklasse anser voksnes moralske reguleringer som legitime, undtaget i de tilfælde, hvor man beder dem om at udføre umoralske handlinger som at stjæle eller slå. Det betyder, at moralske regler indhold ses som gyldige *uafhængig* af autoriteterne: reglerne opfattes som sprogligt-ideologisk

overførte værdier, hvor børnene anerkender autoritetens rolle i forhold til opretholdelsen, men ikke indstiftelsen af disse.

Smetana (1999:232) viser til at mellem 85 % og 100 % af børn og unge i studier af denne art bekræfter voksen autoriteten indenfor det moralske domæne og at der ikke forekommer variation hverken mellem autoritetstype (dvs. lærere eller forældre) eller familiestruktur. Andre undersøgelser (Smetana 1988, Smetana 1993) viser, at unge og deres forældre ikke synes at adskille sig med hensyn til vurderingen af forældreautoritet når det gælder moralske sagsforhold. I modsætning til gængse antagelser omkring de oprørske unge, så viste det sig tværtimod, at disse entydigt opfattede det som forældrenes pligt og ansvar at regulere moralsk adfærd (Smetana & Asquith 1994).

I *domænet for personlige anliggender* eller det psykologiske domæne stiller sagen sig lidt annerledes: Det psykologiske domæne udgøres af selvopfattelser og personers psykologiske kvaliteter, indbefattet følelser, overbevisninger, ideer og intentioner, samt adfærd, der er resultat af personlige valg og således falder indenfor det personlige myndighedsområde (Laupa m.fl. 1999:150). Undersøgelser (Smetana 1988, 1989) viser her, at børn og unge i langt højere grad afviser forældres autoritet indenfor dette domæne. Forskning omkring hvad børn opfatter som faldende indenfor domænet for personlige anliggender viser, at børn netop definerer som personligt domæne, det, hvor forældre ingen myndighed har. Samtidigt udvider børnene i løbet af deres udvikling det personlige, ”forældre-frie”, domæne. Sammenstød mellem forældre og unge er derfor ikke en re-forhandling af forældres autoritet, men snarere stridigheder om deres myndighedsområde: mens de unge definerer et højere antal anliggender ind under det psykologiske og personlige domæne, så opfatter forældrene de samme anliggender som placeret indenfor et konventionelt område (Smetana 1988, 1999). Et eksempel kunne her være stridigheder om unges påklædning eller valg af omgangskreds.

Det sidste domæne, *de sociale konventioner*, omfatter de regelsæt, der tjener til at regulere sociale systemers funktion og er dermed stærkt kontekstafhængig: forældre anses eksempelvis som havende myndighed i forhold til egen familie, mens lærere ses som myndighedshavere i den skolemæssige kontekst. Ser vi på de tre domæner i forhold til oplevelsen af autoritet, så kan man sammenfatte det således, at moralske regler indhold opfattes som konstrueret uafhængig af autoriteter, hvorimod opretholdelsen af disse forstås som autoritetsunderstøttet. Personlige regler derimod ligger helt udenfor autoritetens myndighedsområde i modsætning til de sociale

konventionelle regler, som både kan skabes og defineres af autoriteter (Laupa m.fl. 1999:155). Lidt banalt udtrykt betyder det, at forældre *skal* sørge for opretholdelsen af moral, de *må til en vis grad* sørge for indstiftelse og opretholdelse af regler indenfor familiesystemet og de *skal holde sig borte fra* de personlige anliggender.

Eftersom denne artikel specielt ser på oplevelsen af autoritetsforhandlinger og oplevelser indenfor familien må de sociale konventioners domæne nødvendigvis forstås som særskilt centralt. I børn og unges bedømmelse af autoritet indenfor dette domæne, fremhæves især tre aspekter, der hver især er af betydning for fastsættelsen af autoriteten og dennes grænser. Disse har speciel betydning, når der inddrages personer med anden end biologisk tilknytning, hvilket er specielt aktuelt indenfor de nye familieformer:

- *Social position*, som synes at spille en større rolle for ældre børn end for yngre.
- *Social kontekst*, der bestemmer rækkevidden af autoriteters myndighedsområde. For eksempel antages forældres myndighedsområde kun at strække sig til det familiesystem, de selv er medlem af, mens de ikke kan regulere deres børns adfærd indenfor andre familier.
- *Delegering af autoritet*, hvor børn anerkender muligheden for delegering af autoritet fra en person til en anden. Også delegering af autoritet til jævnaldrende børn accepteres, så længe delegeringen foretages af en anerkendt autoritet.

Disse tre aspekter er ikke mindst vigtige ved undersøgelsen af familieformer, der adskiller sig fra kernefamilien og dennes traditionelle hierarki, idet de giver muligheden for både at *indskrænke* nyttilkomne familiemedlemmers autoritet, men også til at *udvide* det traditionelle hierarki.

Ifølge Laupa og kollegers (1991, 1999) forskning kan der identificeres følgende tre komponenter, som altid eksplicit eller implicit, indgår i børns bedømmelser af autoritet, og som falder sammen med ovennævnte:

- *Kommandotype*: autoriteters legitimitet varierer mellem de forskellige domæner, og børn afviser kommandotyper, der strider imod, hvad de opfatter som moralsk forsvarlig eller trænger ind i, hvad de anser som privat område (Laupa m.fl. 1999:141).

- *Autoritetsegenskaber*, som er de egenskaber ved en person som ud fra børnenes vurdering giver denne autoritet: voksenstatus, kundskab og social position.
- *Social kontekst* beskriver ikke egenskaber ved en person, men giver en beskrivelse af den sociale relation mellem to individer indenfor et givet socialt organiseret system (ibid). Det er et vigtigt point, netop fordi autoritet er et relationelt fænomen og ikke en statisk personlig egenskab.

I tillæg til domæneteorien, der især synes at tage udgangspunkt i børn og unges oplevelse af autoritet, er det nødvendigt at se på perspektiver, der beskriver forældres praksis og intentioner. Dette anses som væsentligt, fordi denne artikel tager udgangspunkt i begge sider for netop at belyse dynamikken og kompleksiteten i autoritetsforhandlingerne, samtidigt som autoritet forstås som kendetegn ved en relation fremfor som personlig egenskab.

I løbet af 1960'erne definerede Diana Baumrind (1971) den *autoritative*, den *autoritære* og den *permissive* forældrestil. I den autoritative stil gav forældrene begrundelser for deres anvisninger til børnene, mens den autoritære stil var kendetegnet ved anvisninger uden begrundelse. Samtidig viste Baumrind til sammenhæng mellem den autoritative forældrestil og et optimalt udviklingsresultat. Hendes forskningsresultater har i høj grad influeret forskning og tænkning omkring børns socialisering og gør det til dels stadigvæk, selvom man i mellemtiden er blevet klar over en del begrænsninger i dette arbejde.

Datamaterialet

Nærværende artikel undersøger oplevelse og forhandling af autoritet i forskellige familieformer ud fra det omfattende interviewmateriale, som fremkom under gennemføringen af undersøgelsen "Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges opvekstvilkår".

Undersøgelsens materiale består af interview, hovedsageligt med enkeltindivider, hvilket sætter rammerne for, hvad det er muligt for at undersøge i forhold til autoritet: fokus må derfor være på enkeltindividers *oplevelse* af autoritet og autoritetsforhandlinger indenfor familien. Enkeltindividernes oplevelse indenfor en familie bliver dernæst

konfronteret med hinanden, idet der er blevet taget udgangspunkt i familier, hvor en voksen og et eller flere børn er blevet interviewet.

Det endelige datamateriale udgjorde således 10 familier med til sammen 27 medlemmer. Børnenes alder i de udvalgte interview var på 7 til 18 år og der var 12 drenge og 5 piger. 9 af de 10 interviewede voksne var mødre, mens der kun var 1 far blandt de voksne informanter. Køns-skævheden antages dermed at sætte begrænsninger for rækkevidden af fundene. I 7 af de 10 familier boede børnene stort set hos moren, 2 familier praktiserede delt omsorg med fast turnusordning, mens børnene i én familie stort set boede hos faren. To af de voksne informanter, 1 mand og 1 kvinde, havde vanligt samvær med deres børn, hvilket dog blev praktiseret efter behov og ikke efter regler. Det har medført, at begge har eller har haft deres børn boende i længere tid, når det passede sig af forskellige, mest praktiske, hensyn.

Forældreautoritet

Ifølge Smetana (1999:240) er forældre og børn/unge enige om, at forældre bør og må have autoritet indenfor det socialt konventionelle område.

Dette træder også frem indenfor dette materiale og kommer tydeligt frem i familie Olsen, hvor moren (Olga) har ansvaret for Oline på 10 og Ole på 7. I udgangspunktet havde man enedes om vanligt samvær med faren. Men eftersom faren arbejder sammenhængende 3 uger i stræk og dernæst har en god uge fri, så ændredes praksis til, at børnene bor hos faren i hans friperiode. Mor har fået samboer nr. 2 efter skilsmissen og skal nu giftes på ny. Faren har haft en lang række kærester og har pt. kæreste med barn, men har aldrig boet sammen med nogen af kæresterne.

Oline trækker specielt grænsesætning frem, når hun svarer på spørgsmål om, hvad der er vigtigt at tænke på, når forældre skal skilles:

Oline: å ta hensyn til ungen kanskje?

- Ta hensyn til ungen. Ja, ... på hvilken måte skulle de ta hensyn, tenker du?

Oline: Liksom sett grensar ... og vis at dem er glad i hu ...

- Mm. Når du sa sette grenser, hva tenkte du, hva mente du da?

Oline: ... liksom at dem ikke får alt for my' eller, eller ...

- Får for mye hva da?

Oline: For eksempel ungen får alt det dem peker på i butikken og sånt, og at dem får ikke lov å værre for seint opp og ... mye sånt.

Oline forstår forældrenes anstrengelser med hensyn til at sætte grænser i det socialt konventionelle domæne som hensyntagen til børnene og anser dette som lige så vigtigt som at forældrene viser børnene deres kærlighed. For hende er kærlighed og grænser dermed de trygge rammer, som hun anbefaler forældre at opretholde også i en skilsmisssituation. Acceptabel kommandotype synes for hende at være regler, der strækker sig langt indenfor det sociale konventionelle domæne.

Moren har følgende svar på spørgsmålet om, hvordan hun har det sammen med datteren:

Hva jeg synes, det har vært – det er sterkt, det jeg føler for Oline. Det største, og det ... Ja, jeg er veldig, veldig glad i henne. Inmari glad i henne. Vi har en – jeg synes vi har fått til en all right kommunikasjon, vi begynner å få en sånn forståelse – altså hun begynner å bli så stor, at vi må snakke helt annerledes nå, hun begynner å komme i puberteten og greier. Med grensesetting og grenseutprøving, så det er klart det kan komme en del konflikter i forbindelse med det. Jeg setter noen grenser som hun ikke liker, men når jeg forklarer ting, så forholder hun seg til det og synes det er greit. Og hun får være med på en del og sette de grensene. Vi har liksom en sånn – hva er det *du* synes er all right. Jeg snakker litt med henne på den måte, at jeg spør henne. Hvordan vil du ha det? Vil du ha det sånn at du skal bryte grensene og synes at det er fælt å komme hjem, eller vil du at vi skal ha en grensesetting sånn at vi kan – at hun kan akseptere hun og.

Mor og datter er tydeligvis i overensstemmelse med hinanden med hensyn til vigtigheden af at sætte grænser og at vise kærlighed. I morens udsagn kommer tydeligere frem, at hun sætter grænserne, men at hun ønsker datterens forståelse og accept for disse regler, det vil sige hun er et tydeligt eksempel på Baumrinds autoritative forældrestil. Eller annerledes udtrykt, så har moren udviklet stor opmærksomhed omkring kommandotype. Hos datteren derimod synes denne tankegang endnu ikke fuldstændig udviklet, og hun begrænser sig til at se grænsesætning som udtryk for hensyntagen og hengivenhed, hvorfor hun også accepterer farens regler uden videre. Dette bliver tydeligt senere i interviewet, hvor hun klager over nogle af

farens krav, men hvor hun vælger ikke at protestere netop fordi hun forstår disse krav som udtryk for hans hengivenhed.

Dette kunne imidlertid også være udtryk for kriteriet autoritets-egenskaber, som børn/unge synes at lægge til grund ved bedømmelsen af autoritet, og som i dette tilfælde kan beskrives som biologisk/naturlig ret. Derimod synes det for Oline langt mer problematisk, når morens samboer, Olines stedfar, involverer sig i konflikter: ”Han kan av og til bland sæ opp i litt for my.”

Familien Olsen synes således at bekræfte et træk, der går igjen i datamaterialet, at børn og voksne accepterer forældrenes fremtrædende rolle som autoritet indenfor de sociale konventioners domæne, selvom det bagvedliggende ræssonnement kan være noget forskelligt. Der skelnes dog nøje mellem biologiske forældre og nytilkomne, voksne familiemedlemmer, således at deres voksenstatus, kundskab eller sociale position ikke umiddelbart legitimerer autoritet. Dette er i overensstemmelse med Laupa m.fl. (1999). Forsøg fra de nye, voksne familiemedlemmer om at påtage sig den overordnede autoritetsrolle opleves derfor som indblanding, fremfor naturligt udspil fra dennes side. Når det forholder sig således indenfor det sociale konventionelle område, er det tvivlsomt, at nytilkommernes autoritet skulle være større indenfor det personlige område, mens det kan være muligt indenfor det moralske område, qua dennes indholdsafhængighed af autoriteterne.

Autoritetsbedømmelsens symbolske betydning

Et problem, som den tidligere skitserede forskning imidlertid synes at undervurdere, er i denne forbindelse loyalitetskonflikter, der dukker op i forbindelse med bedømmelsen af autoritet. Konflikterne kan dukke op i relationen mellem børnene og de biologiske forældre, men også i forhold til nye familiemedlemmer, som i familie Olsen. Oline har lige forklaret, at hun ikke siger noget til morens samboer, selv om hun er uenig i, at han blander sig i sager, som hun ikke finder vedkommer ham. På spørgsmålet om hvorfor hun ikke siger noget svarer hun:

... Kanskje mamma skulle blitt redd at æ ikke likt han – enn at æ ikke likt han og han trudd at æ ikke likt han og så ... derfor så blir det bare trøbbel, så slo dem vel opp eller et eller annet sånt.

Hvad udefra måske kan se ut som en stiltiende accept af en ny autoritetsfigur i familien, er efter pigens eget udsagn et bevidst valg for at være loyal mod moren. Hun tager så at sige ansvar for morens fremtid ved at undertrykke sine følelser og beherske sin reaktion omkring denne nye autoritetsperson ved at agere ud fra en ansvars- eller omsorgsrationalitet. Hun er klar over, hvor vanskelig tidligere forhold har været for moren, bla. præget af alkohol og vold, mens nuværende samboer synes at være venlig og kærlig mod moren. Det er sandsynligt, at hendes bevidsthed om forhistorien bidrager til, at hun vælger at undertrykke sin eksplicite modstand mod samboerens ikke anerkendte autoritet til fordel for en stiltiende accept, der beskytter moren.

En lignende loyalitetskonflikt giver også Helene på 18 udtryk for, når faren fandt sig ny kæreste: ”For at jeg – det var ikke rettfærdig, liksom, at pappa skulle ha det bedre enn mamma eller –.”

Dette førte til følgende forhold til farens kæreste: ”Jeg taklet ikke at hun skulle bestemme over meg, det hadde hun ikke noe med, liksom.”

Også her er det loyalitetsfølelsen overfor moren, der bestemmer pigens bedømmelse af den nytilkomnes autoritet, men i dette tilfælde undertrykkes reaktionen ikke, fordi hun ved sin protest, efter egen opfattelse, netop giver udtryk for sin loyalitet mod moren. I denne familie har moren haft det daglige ansvar for Helene, mens faren, Hans, har haft almindeligt samvær. Samværsordningen har dog i perioder været meget udvidet, idet moren har haft længere arbejdsophold i udlandet. Faren flyttede sammen med sin nye samboer et halvt år efter skilsmissen.

Helenes holdning til farens samboer ændredes imidlertid i løbet af hendes udvikling, hvor hun efterhånden erkender, at det er muligt at anerkende både far og mor, selv om disse ikke netop er perlevenner. Hun reflekterer over, at hendes holdning overfor samboeren egentlig var en måde at ramme faren på: ”Og så har jeg jo – skjønt at når jeg var jævnlig mot henne så egentlig var jeg jævnlig mot pappa, så –.”

I det øjeblik Helene indså muligheden af at holde af begge sine forældre, uden at dette betød loyalitetssvigt mod en af dem, blev der også rum for samboeren som andet end et instrument til at ramme faren med og signalisere sin loyalitet overfor moren. Først i det øjeblik det nytilkomne familiemedlem kan fremstå som selvstændig person, vil der være grundlag for at bedømme hende som en eventuel autoritet.

Disse eksempler viser, hvor komplekse de sociale relationer er, som autoriteten er en del af. Bedømmelse af autoritet, som et bestemt kendemærke ved en relation, kan ikke på linje med den skitserede

forskning forstås uafhængigt af det netværk af relationer, som de involverede parter indgår i. Tværtimod synes det som om der er stor bevidsthed om, især fra børn/unges side, den betydning og signaleffekt deres bedømmelse kan have på de andre involverede parter. Som eksemplerne viste ovenfor, så kan både afvisning og stiltiende accept af nyttilkomne medlemmer af det nye hushold være udtryk for solidaritetserklæringer eller det modsatte med en af forældrene. Det nyttilkomne familiemedlems personlighed og autoritetsegenskaber synes at spille en mindre rolle end den betydning en eventuel afvisning eller anerkendelse har for de biologiske forældre. Dette er selvfølgelig kontekstafhængigt, således at for eksempel børn, der ingen eller kun sparsom kontakt har med den ene forældre, – eller børn, der har været så unge, at de ikke husker forældrene sammen, – eller børn, der har været udsat selv for psykisk/fysisk mishandling eller været vidne til overgreb fra den ene forældre mod den anden, måske i ringere grad er fanget i dette symbolske betydningsnet og lettere kan anerkende nye familiemedlemmer på grundlag af dette medlems personlige egenskaber. Ikke desto mindre er tendensen tydeligt i dette materiale.

Reglers oprindelse

Ved konfrontationen mellem barn-interview og voksen-interview i dette materiale fremstår et andet slående fænomen, nemlig at børn/unge og forældre ofte har meget forskellige opfattelser af, hvordan regler er blevet fastsat og af hvem. I det ovenstående eksempel fra familien Olsen var man ikke uenig om, *hvem*, der havde initieret reglerne, men man havde forskellige bagvedliggende ræsonnementer omkring processens legitimering. Et eksempel på forskellige opfattelser af reglers oprindelse, dvs. udgangspunktet for forhandling og legitimering, kan vi finde hos familien Petersen, der praktiserer delt omsorg efter fast turnusordning. Børnene, som er Peter på 15, Poul på 12 og Petra på 10, bor skiftevis en uge hos den ene henholdsvis den anden forældre. Begge forældre er gift på nyt og moren har fået 2 nye børn, mens faren har fået 1 nyt barn.

Moren, Pia, fortæller her om de faste opgaver, som de enkelte børn har:

- Hvordan er dere blitt enig om det ? Om de faste oppgavene?

Pia: Det er sånn at jeg har satt opp ei liste som henger på kjøleskapet, Og så får de skrive navnet sitt, forbokstavene ut for det de har utført, og så får de løn etter det.

- Er dere blitt enig om det, eller var det noe du bestemte ?

Pia: Jeg bestemte det, men de godtok det.

- Hvad med sådant noe som lommepenger. Hvordan blir dere enig om beløp ?

Pia: Nej, det er jeg enig om.

Peter på 15 år har følgende version om listen på kjøleskapet:

Peter: Ja, vi har sånn liste på kjøleskapsdøra der det står når vi skal ta oppvasken og sånn.

- Hvem er det som har bestemt listen ? Er det ... Har dere snakket om det, eller er det bare ...?

Peter: Nei, alle sammen vasker opp to ganger i uka, da.

- Ja. Det er noe dere har snakket om og blitt enig om?

Peter: Ja.

- Ja, ok. Ikke sånn at mamma din eller – eller noen har bestemt at...?

Peter: Nei, allesammen er enig om at man tar oppvasken når man ikke har noe anna å gjøre, og ikke er på trening eller noe sånt.

I morens version indtager hendes eget bidrag til regelfastsætningen mer vægt end i sønnens, idet hun mener at have givet anledning til regel og indhold, mens børnene har godtaget det. I sønnens version er morens initierende rolle borte og erstattet med en beretning, hvor den demokratiske diskussion og beslutningsproces spiller en større rolle. I hans udsagn neutraliseres samtidig aktørerne, således at der kun bliver tale om "man" og "allesammen" og ingen enkeltpersoner skiller sig ud som mer aktive end andre i processen.

Hvis vi kobler tilbage til Baumrinds beskrivelser af forældrestil, så kunne man sige, at moren opfatter sig selv som mer autoritær, mens sønnen opfatter hende mer som autoritativ. Hvad er forklaringen på dette? En mulig forklaring kunne være børn/unges stærke accept af at forældre bør og må have denne autoritet indenfor de sociale konventioners domæne (Jvfr. Smetana 1999:240), således at morens initierende rolle opleves som så naturlig, at den i beretningen ikke væktlægges specielt. Omvendt er

moren muligvis netop opmærksom på eget overordnet ansvar indenfor dette domæne, således at hendes egen rolle betones stærkere i hendes beretning. Denne opmærksomhed kan desuden være påvirket af de moderne idealer om ligestilling mellem børn og forældre, der ikke nødvendigvis er i konflikt med den autoritet, som både voksne og unge forlener forældre med indenfor det socialt konventionelle område, men kræver både balancegang og opmærksomhed fra den voksnes side. Også her kunne man tale om en særskilt opmærksomhed på kommandotype fra moren. Netop den omstændighed, at morens fremtrædende rolle ikke nævnes specielt i sønnens version, kunne således tolkes som tegn på, at moren i dette tilfælde har lykkedes i sin balancegang.

Autoritet og kønstilhørighed

Ifølge Smetana (op.cit.) skulle den fælles opfattelse af forældrenes autoritet indenfor det konventionelle område ikke være påvirket i særlig grad af, hvilken familiestruktur man lever i. Udvalget bestemmer hvilken type konklusioner, der kan drages. Ikke desto mindre synes børn/unge alle grundlæggende at tilskrive forældrene ret og pligt til både at indstifte og opretholde regler indenfor det sociale konventionelle domæne, hvilket fremkommer som svar på spørgsmålet om, hvordan deres ideal af forældrene ville være. Samtidig med dette spørgsmål fremkommer imidlertid andre faktorer, som synes vigtige at tage hensyn til:

For eksempel så beskriver Jørgen på 14 år strenghed som en egenskab ved både den ideelle far og mor. I familien Jørgensen har far omsorgsretten for børnene, som er Jakob (18 år) og Jørgen (14 år). Moren har vanligt samvær, som bliver praktiseret efter behov. Ingen af forældrene har nye partnere.

For Jørgen synes der at være forskel på, hvilke egenskaber faren og moren ivoerigt bør have: moren må udover at være streng respektere hans synspunkter og give ham lidt frihed. Faren forventes derimod at være kameratslig, aktiv og til at snakke med ud over at han er streng. På spørgsmål om, hvordan hans forældre svarer til idealet svare han i forhold til moren: ”Hun er lidt for streng. Men ... ellers så passer hun bra.”

Han oplever altså at moren er lidt for streng i forhold til idealet, mens faren opleves som for lidt streng. Hans idealer synes at afspejle forskellige (køns)specifikke forventninger til forældrene, hvor moren er overordnet autoritet og kan vælge at indrømme hans synspunkter rum og ham frihed,

mens faren som er forælder af samme køn desuden forventes at være mer sidestillet kamerat.

Den samme beskrivelse finder vi eksempelvis også hos Knud på 11 år, der fremhæver, at moren ikke skal være alt for streng, mens faren derimod gerne må være det:

- Hvordan synes du en god pappa skal være da ?

Knud: Nej, egentlig så synes jeg at han skal være litt ”sjefat”, for det – og så skal han ... ta med på – å gjøre artige ting da, og så – Ja – og så ... og så være med og ... liksom være med på det vanlige familielivet da, sånn-.

I familien Knudsen praktiseres delt omsorg for Knud efter behov. Begge forældre er gift på ny og faren har fået et nyt barn.

Disse eksempler viser, at autoritetsegenskaberne synes at variere. Det giver sig udslag i konfliktsituationer, hvor Knud fremholder at han ikke kan tale med moren, fordi hun bliver sur, mens han bare kjefter på faren, når denne bliver sur. Faren har i denne relation en dobbelt position som både over- og sideordnet, hvilket gør autoritetsbedømmelsen mer vanskelig og utydelig.

Kommandotypen synes i dette tilfælde imidlertid at være ens, men kommandoerne bliver opfattet forskelligt, alt efter om det er mor eller far, der udsteder dem, fordi de bagvedliggende idealer og positioner er forskellige. Det bliver derfor nødvendigt at sætte spørgsmålstejn ved om kriteriet om autoritetsegenskaber ved autoritetsbedømmelse, kan ses så uafhængigt af køn som den ovennævnte forskningslitteratur giver udtryk for. I dette materiale synes kønnet især at spille en rolle for de ældre børn/unge, der stort set alle giver udtryk for, at de enten har et venindeforhold til moren (pigerne) eller kammeratskabsforhold til faren (drengene). Kun i de tilfælde, hvor der har været psykisk eller fysisk vold involveret i den enkeltes historie, synes denne oplevelse at være fraværende.

Dette står i kontrast til Smetanas (1999:240) pointering af, at der i børn/unges bedømmelse af forældrenes autoritet indenfor det sociale konventionelle domæne, synes at være ringe variation på tværs af alder, generation og familiestrukturer. I vores materiale vises klare tendenser til, at et af de væsentlige kriterier for autoritetsbedømmelse, nemlig autoritetsegenskaber, ændrer sig i løbet af udviklingen. Den samme udvikling er i den ovenfor skitserede forskning beskrevet som en forskydning af emner

indenfor domænerne, fra det sociale konventionelle til det personlige. Denne beskrivelse synes for enkel, idet forskydningen medfører forskellig bedømmelse af forældrenes autoritetssegenskaber, alt efter om det er en forældre af samme eller modsat køn.

Forældres forskellighed – problem og mulighed

Et gennemgående træk i det foreliggende materiale er, at der er forskel i kommandotype mellem far og mor. Fædrene opfattes som overvejende mindre strenge end mødrene og ofte opfattes dette ligefrem som et problem. Et eksempel er her familien Andersen, hvor moren, Anna, har ansvaret for Anders på 10 år, Andrea på 14 år og Albert på 17 år, mens faren har almindeligt samvær. Mor har desuden fået ny samboer og et nyt barn.

Albert udtaler følgende om, hvorfor børnene bor hos moren fremfor hos faren:

Nei, pappa – han var – kanskje – han var ikke så ansvarsbevisst, liksom, til å vaske klær og lage mat og stå opp i rett tid og ta vare på oss og sånt – på den måten som ei mor er. Mammaen min var bra ... så det er jo hun mye flinkere til, og det visste jo allesammen, tror jeg.

Moren repræsenterer her med sin autoritet og ansvarsbevidsthed de trygge rammer, som drengen mener er nødvendigt for en ansvarlig opvækst. Hvorfor denne tendens, som sekvensen ovenfor er et eksempel på, gør sig bemærket i udvalget er uvis. Det kan skyldes at de fleste børn bor mest hos mor og derfor opfatter dette som mest trygt og naturligt, eller at de bor hos mor, netop fordi moren i udgangspunktet blev tildelt mer autoritet og dermed repræsenterede større tryghed.

Dette eksempel synes desuden at stride imod den indledningsvist skitserede forskning, hvor skilte mødre til sønner blev fundet som mer tilbageholdende med hensyn til udøvelsen af autoritet end gifte mødre. Denne forskning er baseret på amerikanske udvalg. Tværtimod synes børn og unge i 7 af de 10 udvalgte familier i denne undersøgelse netop at se moren som den stærkere autoritet. Udvalget er for lille til at man kan trække for kraftige konklusioner af dette, men kan ikke desto mindre være

en væsentlig indikator for enten ændringer eller kulturelle forskelle i billedet.

Den ene mand, Hans, der er i voksenudvalget, fremhæver netop faren og morens forskellige evner til grænsesætning som en vigtig medvirkende årsag til skilsmissen:

Hans: Grænsesætning. Og den rollen man har som mor og far i forhold til et barn. Det er jo, uanset hvordan man snur og vender på det, så er det forskjellig, da. I de første leveårene, så er det jo naturligt at mor er nærmere barnet. Amning og den som føder barnet, og alt det der, greit. Men jeg følte mig kanskje litt overkjørt. For eksempel i forhold til når barnet skal legge seg og ikke vil legge seg. Hva gjør man da? Man er enig om ting, og det er klart at den som bryter enigheten, vil komme – da fanger bordet.

- Ja. Da får du en del ansvar hvis du bryter enigheten, eller var det du som brøt enigheten?

Hans: Nei, når barnet skrek, så klarte ikke mor å høre på. Jeg hadde sterkere – jeg vil ikke la barnet manipulere, for det gjorde det. Alle barn gjør det. De manipulerer alltid i svakheten mellom foreldrene, og det vil ikke jeg finne meg i. Men mor brøt hele tiden ut og det –. Jeg følte meg fullstendig tilsidesatt.

I hans opfattelse drev hans datter, som alle børn, med manipulation, og han fandt det nødvendig at sætte grænser. I og med at moren imidlertid satte andre grænser, svækkedes grænsernes entydighed og han følte sig tilsidesat, samtidig som hans rolle som autoritet begyndte at blive uklar.

Interessant nok fremhæver datteren på 18 år, Helene, på spørgsmålet om, hvilket råd hun ville give til forældre, der var i færd med at blive skilt:

Helene: Nei. Man skal være forsiktig så man ikke manipulerer.

- Ja

Helene: Altså – det er mange som manipulerer ungene sine og sånn –

Både faren og datteren viser tegn på mistænksomhed og viser til manipulation, som alle børn (faren) og mange voksne (datteren) bedriver, som stort problem. Manipulation kan ses som skjulte og delvis ufrivillige grænsesætningsprocesser og hører klart ind under området for autoritetsforhandlinger. Beskyldninger om manipulation er flere gange i

materialet fremkommet blandt de voksne i forhold til deres tidligere ægtefæller, som tegn på mistillid til den andens motiver for fastsættelse af bestemte grænser og regler. Familien Hansen er det eneste eksempel på en mer generel mistillid blandt børn og voksne og anses derfor som en undtagelse.

Samme far, Hans, giver i løbet af interviewet udtryk for, at moren ved sin manglende grænsesætning har overladt et for stort ansvar til datteren for tidligt og faktisk opført sig til tider ganske uansvarligt, mens han: ”... er veldig aktiv i forhold til å tilrettelegge min egen datters liv ...”

Denne forskellighed førte i de første år til bitterhed mellem parterne, men efter at pigen blev mer reflekteret og i højere grad kunne vedkende sig muligheden af at holde af både far og mor samtidig, har deres forhold blevet bedre og nu ser faren, at skilsmissen faktisk har haft positive konsekvenser også for datteren. Han fremhæver, at datteren igennem forældrenes forskellighed og skilsmisse har haft mulighed for at udvikle større selvstændighed og selvbevidsthed, samt har fået større frihed til at realisere sig selv. Med dette peger faren på et genkommende fænomen i materialet: når barnet/den unge efter en skilsmisse får to hjem, har han/hun større mulighed til at konstruere sin egen udviklingshistorie.

Meget ofte synes der at være store forskelle mellem krav, rutiner, regler, der stilles i børnenes to hjem. På grund af sin familiære situation har barnet imidlertid større frihed til at gå fra den ene kontekst til den anden end børn, der har et hjem med et sæt fastsatte regler. Børnene er ofte bevidste om dette og bruger dette aktivt. I familien Andersen fortæller Andrea, 14 år, eksempelvis hvad hun gør, når hun er hos faren:

Andrea: Og så ... har jeg liksom ... ja, liksom – det blir jo egentlig ei frihelig når jeg er borte hos pappa da, for der slipper jeg å gjøre noen ting.

- Jaha?

Andrea: Der slipper jeg å rydde opp og sånn (ler litt).

- Betyr det at du har mye plikter her, eller ?

Andrea: Nej, jeg har ikke så mye her heller, men jeg har enda mindre hos pappa (begge ler litt). Så – ... så der liksom – slapper av og sånn.

- Mhm.

Andrea: Så – ja–

- Når du er hos pappa, hva – gjør dere noe sammen ?

Andrea: Jaaa – han er ikke så nøye på om jeg må komme inn så tidlig på kveldene, så der er jeg mest ute.

- Å ja.

Andrea: Mamma er veldig nøye på at jeg må komme inn tidsnok og sånn da.

- Ja.

Andrea: Og der har det ikke noe a si – for at når jeg er hos pappa så kommer jeg bestandig hjem for sent.

- Ja.

Andrea: Men han blir ikke sur.

Andrea er fuldt klar over mulighetene ved at have to hjem med hver sit regelsæt og udtrykker i løbet af det øvrige interview at hun i grunden synes morens regler er ok, specielt når hun ser dem i forhold til de regler hendes veninder må forholde sig til. Men når hun er hos faren, vælger hun at sætte sig udover reglerne, fordi han ikke sanktionerer eller bliver sur over overtrædelser. Hun kan derfor med god samvittighed gøre det, hun har lyst til og som i hendes daglige liv ville være blevet behandlet som et regelbrud. Men hun vælger at gå endnu et skridt længere, ved at bryde farens regler, som er løsere end morens regler. For hende er nødvendigheden af at følge regler forbundet med muligheden for efterfølgende sanktioner, hvilket svarer til Kohlbergs model (1963) og kunne tyde på relativ umodenhed. Kohlberg indførte en model med seks udviklingsstadier, hvor barnet fra blind lydighed gradvis udvikler moralsk dømmekraft, indtil den unge voksne bliver i stand til at foretage autonome, moralske beslutninger. Om Andrea vil udvikle en anden holdning til regler i løbet af de kommende år, kan være vanskeligt at prædikere, ikke mindst, når også hendes bror Albert, se citat forrige side, viser til farens uansvarlighed og dermed manglende evne til at tage vare på børnene.

Dette viser imidlertid til endnu et fænomen, der synes at stå i kontrast til traditionel udviklingsforskning, som tager udgangspunkt i barnets gradvise udvikling henimod moden autonom, reflekteret moralsk adfærd. Som dette eksempel viser, så må systemet familie forstås som relationer mellem bevidste individer i en socio-kulturel kontekst, hvor familiedlemmerne udgør hinandens mulighedsbetingelser og forhandlingsgrundlag. Det betyder, at pigen ikke kun har to forskellige regelsæt at forholde sig til, men også to forskellige måder at være autoriteter på, som groft sagt er ansvarlig henholdsvis uansvarlig. Hendes adfærd kunne

foreløpig tyde på, at hun vælger uansvarligheden som en legitim måde at forholde sig til regler på.

Spørgsmålet er så hvad det betyder generelt for børn at have to hjem med hver sit regelsæt og to forskellige autoriteter? Bliver børnene mer uansvarlige (Andrea) fordi de ikke har noget entydigt normsæt at forholde sig til eller bliver børnene mer ansvarlige, fordi de i højere grad kan vælge selv, sådan som Hans Hansen fremhæver?

Ser vi på projektets kvantitative del, viser det sig, at 42 % procent af forældrene oplever at børnene er blevet mer ansvarsbevidste, mens kun 4 % oplever at børn/unge er blevet mindre ansvarsbevidste (Moxnes m.fl. 1999:59). 20 % oplever at børn/unge accepterer grænser mer, mens 25 % oplever at de strækker grænserne (ibid). Fundene omkring den øgede ansvarsbevidsthed understøtter Hans Hansens udsagn om, at børn kan opleve mer frihed og få mer mulighed til selv at tage ansvar i en situation med to hjem. Dette svarer til fundene, der blev gjort i en undersøgelse foretaget af Jennifer Kogos og John Snarey (1995), hvor man netop fandt at studenter med skilte forældre havde nået et gennemgående højere moralsk udviklingsstadium end studenter med gifte forældre. Man antager at nødvendigheden af at kunne sætte sig ind i flere perspektiver, som mange skilsmissebørn bliver tvunget til, befordrer udviklingen.

Er grænsen nået?

Datamaterialet, som indgår i undersøgelsen, har på grund af sin størrelse begrænsninger med hensyn til udsagnskraft. Ikke desto mindre kan der spores bestemte tendenser, som er interessante, dels som beskrivelse af dagens familier og dels som korrektiv til tidligere forskning på området.

Af domæneteoriens tre områder: det moralske, det socialt konventionelle og det personlige, har fokus i denne undersøgelse hovedsageligt været rettet mod det socialt konventionelle domæne. Grænsesætning og autoritet blev af børn og unge forstået som tegn på hengivenhed fra forældrenes side og blev tillagt stor vægt indenfor de interviewede familier. Anerkendelsen af autoritet virkede lettest overfor de biologiske forældre, mens nytilkomne familiemedlemmers anerkendelse kunne være vanskeliggjort af, at den indgik som betydningsgivende i familiesystemets loyalitetsmønster. Dvs. at de tre aspekter, som blev fremhævet af tidligere forskning som specielt væsentlige ved fastsættelse af autoritet indenfor det socialt konventionelle domæne, social position,

social kontekst og delegering af autoritet, blev underordnet lojalitetsovervejelser overfor forældrene.

Børn og unges lojalitetskonflikter virker negligeret i den skitserede forskning om autoritetsbedømmelse, hvor man især synes at se på autoritetsudviklingen løsrevet fra familiens emotionelle og symbolske net, som sandsynligvis er mer komplekst indenfor en del af de nye familieformer.

Tidligere forskning har desuden vist til, at grænser og regler indenfor det socialt konventionelle område både kan skabes og defineres af autoriteter. Denne undersøgelse derimod viser, at der kan være stor diskrepans mellem dels børn/unges og de voksnes oplevelse af regler og grænsers oprindelse og dels oplevelse af den forudgående proces også i de tilfælde, hvor man ellers er enig om hvem der er ophavsmanden/kvinden til bestemte regler. Denne uenighed synes at være et ikke-tema i den skitserede forskning, men burde blive genstand for yderligere fremtidig forskning for netop at komme nærmere autoritetsforhandlingernes komplekse intrafamiliære dynamik.

I modsætning til den skitserede forskning synes dette materiale at vise til at et af kriterierne til bedømmelse af autoritet, nemlig autoritetsegenskaber, ikke kan ses uafhængigt af køn, fordi basale idealer omkring for eksempel grænsesætning, emotionalitet, tilgængelighed eller ordenssans virker kønsspecifikke. De samme egenskaber hos mor, far, stedmor, stedfar bliver ikke bedømt på samme måde som autoritetsegenskaber hos børn/unge. Autoritetsegenskaber må således forstås i forhold til køn indenfor de enkelte familiers dynamik.

Materialet synes ligeledes at stride imod påstanden om ringe variation med hensyn til bedømmelse af forældreautoritet på tværs af alder, idet der her kan spores ændring i opfattelsen af autoritetsegenskaber: den samkønnede forældre bliver i tiltagende grad opfattet som både over- og sideordnet.

Et interessant fænomen er desuden at denne undersøgelses forældre viser sig at være gennemgående bevidste om egen praksis og forsøger at inddrage børnene som aktører, hvilket synes at gå udover den autoritative forældrestil, som ellers i forskningen er blevet fremhævet som den mest hensigtsmæssige. For fremtidig forskning ligger her en udfordring i at undersøge, hvorvidt dette forhold gælder forældre i alternative familieformer i højere grad end i traditionel kernefamilie, samt hvad dette måtte betyde for børn og unge.

Endelig synes materialet at vise, at børn/unge anvender den omstændighed at de har to hjem aktivt i deres liv. Men også her synes den tidligere forskning, der viser ringe variation i bedømmelsen af autoritet på tværs af familiestrukturer, at være for endimensional og ikke at tage hensyn til børn/unges aktive deltagelse i konstruktionen af egen livshistorie. Tværtimod synes dette materiale snarere at understøtte den forskning, der henviser til fremskyndet moralsk modning blandt børn med skilte forældre.

Der har ikke vist sig tydelige forskelle mellem de forskellige familiearrangementer, og det kan skyldes materialets begrænsning. For yderligere nuancering bør fremtidig forskning således specielt fokusere på komparative undersøgelser mellem flest mulige familieformer.

Litteratur

- Baumrind, D. 1971. Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology, Monographs 4*
- Dornbusch, S.M., Carlsmith, J.M., Bushwall, S.J., Ritter, P.L., Leiderman, H., Hastorf, A.H. & Gross, R.T. 1985. Single-parents, extended households, and control of adolescents. *Child Development 56*:326-341.
- Hetherington, E.M. Cox, M. & Cox, R. 1985. Long-term effects of divorce and remarriage on the adjustment of children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry 24*: 518-530.
- Hetherington, E.M. 1989. Coping with family transitions: Winners, losers, and survivors. *Child Development 61*:2068-2078.
- Kogos, Jennifer, & Snarey, John. 1995. Parental Divorce and the Moral Development of Adolescents. *Journal of Divorce and Remarriage 23*(3-4):177-186.
- Kohlberg, L. 1963. The development of children's orientations toward a moral order: Sequence in the development of moral thought. *Vita Humana 6*:11-33.
- Laupa, M. 1991. Children's reasoning about three authority attributes: Adult status, knowledge, and social position. *Developmental Psychology 27*:321-329.
- Laupa, M., Turiel, E. & Cowan, P.A. 1999. Obedience to authority in children and adults. I: Killen, M. & Hart, D., red. *Morality in Everyday Life* Cambridge University Press.
- Moxnes, K., Haugen, G.M. & Holter, T. 1999. *Skilsmisens virkning på barn*. Allforsk. NTNU, Trondheim.
- Smetana, J.G. 1988. Adolescents' and parents' conceptions of parental authority. *Child Development 59*:321-335.
- Smetana, J.G. 1989. Adolescents' and parents' reasoning about actual family conflicts. *Child development 60*:1052-1067.

- Smetana, J.G. 1993. Conceptions of parental authority in divorced and married mothers and their adolescents. *Journal of Research in Adolescence* 3:19-40.
- Smetana, J.G. 1999. Context, conflict, and constraint in adolescent-parent. I: Killen, M. & Hart, D., red. *Morality in everyday life* Cambridge University Press.
- Smetana, J.G. & Asquith, P. 1994. Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and adolescent autonomy. *Child Development* 65:1147-1162.
- Smetana, J.G., Yau, J., Restrepo, A. & Braeges, J. 1991. Adolescent-parent conflict in married and divorced families. *Developmental Psychology* 27:1000-1010.
- Weiss, R.S. 1979. Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household. *Journal of Social Issues* 35:71-111.
- Zaslow, M.J. 1988. Sex differences in children's response to parental divorce: 1. Research methodology and postdivorce family forms. *American Journal of orthopsychiatry*, 58: 355-378.

Birthe Loa Knizek
Psykologisk institutt, NTNU
N-7491 Trondheim, Norge
e-post: Birthe.loa.knizek@svt.ntnu.no